

NÓS, OS RAPACES, E A XUNQUEIRA

Recordos dun tempo

Benigno García Casalderrey

Panorámica da xunqueira do Covo, d'esquerda a desaparecida illa preto do Borrón

Como reflicte o título, este artigo só pretende ser unha pequena aproximación ás vivencias que moitos de nós, rapaces por aquel entón, tivemos coas xunqueiras.

Pero denantes de comezar cos relatos vou facer unha breve aproximación ao que eran as xunqueiras para nós.

En sí, eran un ben comunal dende sempre e acollidas ao dereito xermánico, polo tanto de uso común ou mancomunado entre os veciños dunha parroquia ou bisbarra tal é o caso da Xunqueira da Gándara. As xentes facían uso dela de xeito racional. As xunqueiras daban alimento para o gando; estrume para as cortes; area para os choios caseiros e ata peixe. A relación dos veciños era algo así como unha simbiose. A saber: pañando xunco exercíase sobor da mesma un control de crecemento da masa vexetal; pacendo o gando o mesmo e a máis este, trillando nos regatos, axudaba de xeito indirecto á drenaxe das súas canles de desaugue; pillando area de cando en vez tamén se contribuía a esa drenaxe natural do cauce do río.

Todas estas funcións, exercidas dende tempo inmemorial, endexamais lles causaron dano ou desequilibrio natural. A xente facía uso equitativo, usaba se precisaba e só o necesario. Nin ocupou nin estragou. Todo permanecía como estaba, pois era de todos e todos podían facer uso dela. Isto cóstalle moito entendelo actualmente a moitas persoas. Máis adiante, se cadra, farase algunha reflexión.

Por iso soamente quero expor aquí, non opinións, senón lembranzas, pensamentos, sensacións, anécdotas e demais cousas que se foron producindo ao longo dunha vida, non só do que subscribe, senón que, tamén doutros que foron coetaneos meus e, coma min, tamén tiveron contacto con ela.

O relato céntrase basicamente sobre a Xunqueira da Gándara, pois foi coa que tiveron máis contacto, aínda que se farán referencias á outra, é dicir, á do Covo, pois tamén era comunal de Lérez. O que se narra parte da década dos cincuenta, aínda que se citarán algunhas cousas de épocas anteriores.

Daquela vou contar as miñas vivencias a xeito de recordos, que a seguro veñen a ser moi semellantes a de moitos rapaces, anteriores e posteriores a min, como logo veremos.

Segundo gardo no estragado arquivo da miña memoria, podo dicir que os veciños íanse incorporando, dende tempo inmemorial, aos trafegos da xunqueira segundo ían medrando. Máis ou menos este foi o meu caso. Eu entro en "contacto físico" con ela ao redor dos seis anos. Non quer dicir que non fose antes, pero sempre na compañía de meus pais. Refírome a ir eu só, xa que foi cando me deixaron levar por primeira vez o gando á xunqueira. Foi unha sensación especial, coma se tivera medrado de súpeto un chanzo na escada da miña vida. Xa era responsable único dunha das tarefas da miña casa, que eran moitas por aquel entón.

A verdade, sexa dita, non era cousa do outro mundo, pois só se trataba de dúas vacas e, se cadra, tamén unha becerria, dependendo da época e das circunstancias.

Panorámica da xunqueira tal como era cando eramos rapaces

Cando levabamos o gando para a xunqueira, este ía solto polo camiño e así tamén o dos demais veciños. Todo isto podía facer porque por entón non había o tráfico pola Gándara. As máis das veces, cadrabamos con el ao mesmo tempo e por suposto este íase xuntando, así que faciamos un labor conxunto. Todos coidabamos de todo. Fose de quen fose. Era o común.

En chegando á xunqueira, o primeiro era orientar o gando cara aquelas zonas onde había mellor pasto. Isto era unha certa garantía de que non se ían mover moito de alí.

E logo viña o de xogar, "brincar" dicíamos nós daquela, fose ao que fose, calquera cousa valía. Que dicir ten que o "fútbol" cunha pelota de goma no "arenal" era o máis relevante.

Se soamente eramos dous ou tres, calquera enredadeira valía. Faciamos un inzo de tolerías. Todo dependía da época do ano. Así que, segundo trascorían estas, as enredadeiras eran distintas. Por suposto, a mellor época comezaba coa primavera para seguir co verán. No inverno molladuras e os dedos sen tentos por mor do frío. Menos mal que o gando ía pouco á xunqueira.

As xoguetadas eran múltiples, imaxinarias e improvisadas. Ás veces estabamos tres ou catro medio abumidos e sen saber que facer, pero alguén, de súpeto, dicía: imos ata a vía do tren?, que daquela estaba onde hoxe está a autopista. E alá íamos todos. A que? Pois nin máis nin menos que a colocar nela patacos, cravos ou calquera cousa metálica. Todo valía. Despois de pasar o tren colliamos todo o posto espatelado e de seguido mirabamos as formas que tomaran e comparabamos cal era a máis curiosa. Logo, se cadra, botabamos a andar, máis ben a correr, por riba dos raís a ver quen aguantaba máis tempo sen baixarse. Algunhas veces, non moitas, agardabamos a que se aproximara o tren e veña cruzar polo paso a nivel do Vao.

En chegando a primavera, unha das diversións que artellabamos, era a de "visitar" os pomares dos veciños. Primeiro eran as cereixas. Logo as mazás do cedo, seguido das ameixas, peras, mazás de Santiago, pexegos... Todo valía. O ciclo das "visitas" remataba coas uvas e a frota da tarde.

Por este tempo, tamén andabamos á procura de niños e era case unha competición. O campión era aquel que achaba máis. En caso de empate dirimíase pola clase de niños atopados. Por exemplo, topar un niño de carrizo era moito. Pola contra, os de "gumpallo" (pardal) eses apenas cotizaban. Tamén os de merlo e

pimpín non eran dos máis valorados, pois para nós era doado dar con eles. Os de verdeiro, xilgaro e chasco cotizábanse ben. Todo isto facíamolo pescudando polas silveiras e árbores que había á beira da xunqueira. Tamén polas viñas próximas.

Na época do estío adoitabamos pillar anguías nas pozas. Esta operación requería a súa maña. A anguía facía dous buratos, así que había que meter unha man con coidado por un deles e tan pronto batías con ela, xa rapidamente coa outra man tentabas de amarrala un pouco por detrás da cabeza, senón ripábase. Esta artimaña ensinoua Raimundo Piñeiro (Pechecho).

Sen embargo, o que máis primaba era o de xogar á pelota e isto sucedía case todos os domingos pola mañá, xa que era o día que máis rapaces se xuntaban na xunqueira. Baixaban do Ribeiro (Campañó), algún do Vao e entre todos no "arenal", partido. As regras facíanse no momento e arbitrabamos entre nós. Eso sí, sempre que a maré o permitise

Ás veces, había "guerra a terronazos" Este conflito producíase cando o gando de Campañó cruzaba o río e viña pacer no que nós considerabamos zona de Lérez ou viceversa. As máis das veces non pasaba nada por esta circunstancia, xa que nós tiñamos moi boas relacións cos rapaces da

Recollida de xunco a principios do século XX

outra banda e mesmo xogabamos xuntos. Pero, se cadra, por falta de enredadeira iniciabamos a contenda. E nós dunha banda do río e eles da outra, collíamos terróns lamentos e veña guindalos, os uns contra os outros. É fácil supoñer que acababamos perdidos coa lama e o conflito remataba case sempre cun armisticio. Bañamos no río ou simplemente lavamos ben, senón ao chegar á casa aí si que había conflito de veras.

Relacionado con este tema direi que outra forma de contender entre nós era a pelexa de vacas. Así que lles dicíamos que por parte deles trouxeran a vaca que pensaban era a máis "peleadora" e enfrontabámola á que nós considerabamos mellor, que era unha vaca que tiña Sé Manel (José Manuel Arribas Hermida). Xa esquecín o nome da vaca, pero lembro que era abrancazada e cos cornos algo abertos. Case sempre gañabamos. Só podía acontecer o contrario cando a falta dela había que recurrir a outra. Logo o resultado era incerto. Teño que recoñecer que esta diversión rematou cando unha das vacas partiu un cornio. Houbo berros dos maiores e xa nunca máis fixemos confrontacións de vacas.

O de pillar lagartos cun lazo de avea, tamén valía, sobre todo cando eramos poucos e logo levabámoslos a corrente de auga e faciamolos nadar. Coido que nisto eramos algo malvados.

Antes que se me esqueza, debo mencionar que o ir para a xunqueira non supoñía un sacrificio, senón todo o contrario, estabamos desexando que nos deixasen ir, sobre todo no verán, pois logo de tanta enredadeira o máis normal era que acabásemos bastante enzoufados e era normal que a cousa rematase en baño. E así foi como moitos do lugar, por non dicir todos, aprendemos a nadar.

Comeza a ocupación das xunqueiras. 2ª metade dos anos sesenta

Por término medio botabamos nela entre tres e catro horas. Todo dependía do tempo e as marés. Así que sobre da unha ou as dúas tocaba regresar co gando para a casa. O proceso era máis ou menos coma o de ida. Iamos xuntando o gando e guiabámolo cara a unha poza grande e bastante profunda (joio dicíamos nós) que estaba da parte de riba da Ponte de Pedra ou pequena. Alí, uns dun lado e outros do outro, obrigabámo-las a meterse nela coa finalidade de lavalas da lama, sobre todo nas zonas do ubre, xa que se non se facía isto coa calor a lama secaba axiña e logo ao ir a muxilas as "farangullas" caían no leite, cousa non boa.

Con frecuencia, antes de saír da Xunqueira, tramabamos o que iamos facer pola tarde. No inverno pois, se había sorte baixar á vila para ir ao cine, senón enredadeira na casa dalgún, sobre todo se chovía. Pero no verán xa era outra cousa, se había marés vivas case seguro que tocaba pesca na Ponte Majeiro. Principalmente muxos, se cadra anguías e se había sorte algunha robaliza. Outra era os partidos de fútbol, agora xa máis en serio e podían ter lugar na Xunqueira, na zona do campo, preto da antiga fábrica da Cros. Alí xuntabámonos con rapaces da Ferreira, Ramallás, Casaldarado, Pontecabras, Alba, etc.

Neste sitio, segundo me contaba Luis Gamido Cochón, chegou a se celebrar un campionato de fútbol rural no que contendían obviamente equipos das parroquias dos arredores. Se pola contra iamos ata a Xunqueira do Covo a xuntanza era con rapaces da carretera (J. B. Andrade), A Torre, Porta do Sol e algún outro lugar.

A vida en torno á Xunqueira tamén está chea de anécdotas. Ao respecto vou citar algunhas nas que eu estaba presente e outras que, dada a idade ou por non estar alí só sei porque mas contaron.

Unha das anécdotas que máis recordo foi o da caída do helicóptero. Debeu ser alá polos meses de maio ou xuño. O ano non me lembro moi ben pero dedeu ser ao redor do 1957 ou 58. O feito sucedeu máis ou menos así. Sairamos da escola pola mañá, daquela ás 12:30, e vindo de cara á casa xa soubemos da noticia. Caera un helicóptero na xunqueira. Todo foi sabelo e botar a correr. Había que velo. Fora nas proximidades dun lugar que os veciños da Gándara coñecen polos "Paxaros" E por alí fomos. En chegando xa vimos o espectáculo do helicóptero espatacado no chan. Por sorte non houbo desgrazas persoais, xa que os tripulantes puideron saltar del a tempo.

Pero o aparato quedou seriamente avariado e enterrado na lama. Así que houbo que desmontalo e levalo en anacos a "ombros" de mariñeiros pola calzada ata o fondo da Gándara, onde foi cargado nun camión da Mariña. Aquilo foi todo un acontecemento para nós, acostumados a que a vida do lugar fose sempre a mesma rutina.

Outra foi o caso da vaca enterrada nas "vellas" moi preto dunha zona que lle dicían a Pinela. Coincidimos na lembranza disto eu e máis o meu amigo Sé Manel. O conto foi que unha vaca foise meter nas condenadas vellas e supoño que, por estar preñada, non era capaz de saír. Polo que os homes trataron de sacala. Para iso puxeron unha vaca diante en terreo firme e cun adibal, ou corda, a solear, tiraban dela ao mesmo tempo que con taboas e trancas improvisadas metidas por debaixo do corpo, por detrás das mans de diante, tentaban axudar para que a vaca saíse e, despois de moitos esforzos, saeu.

Coido que debo dicir que eran as "vellas" Estas eran unhas pequenas zonas da Xunqueira onde a tona ondulaba ao poñerse un enriba e semellaba un colchón de auga. Nós ás veces xogabamos a saltar derriba delas. O perigo residía en se a tona rompía, pois logo enterrábase e se non recibías axuda víaste negro para saír. Así que na casa sempre nos avisaban que tivésemos coidado de que o gando non pacesse preto delas.

Se cadra unha das anécdotas máis pavera, xa que se produciu máis dunha vez, foi a que me contou este meu amigo, o Sé Manel. Para ir á zona do Vao, a gran maioría das veigas desta zona eran propiedade de veciños da Gándara, así que para ir a elas había que cruzar o río. Algunha vez ten sucedido que por un aquel de non poñer tino na subida da maré, ao chegar alí o río xa ía cheo, dicían por aquela.

A solución era subirse no carro, e coas vacas antepostas cruzalo. Pero aconteceu dunha vez que a maré xa era moita e o carro, cruzar, cruzou, pero conforme ía saíndo do río este ía baixando, cada vez máis. Xa vos imaxinades, o rodeiro do carro, co peso, afundira e quedou atrás. A ben seguro que cada rapaz que conviviu coa xunqueira ha ter máis dunha que contar.

Contábame o amigo Pechecho que eles como eran da Santiña adoitaban levar o gando para a Xunqueira do Covo. Había alí unha illa que hoxe xa desapareceu e estaba situada a altura da Ponte dos Tirantes, case enfronte das Escolas de Maxisterio. A citada illa pola súa ubicación tiña moi bo pasto e logo os máis atrevidos levaban o gando a ela. E sucedeu que nun descuido a maré subiu máis da conta e a comente xa era moi forte, así que para non ser amaistrados por esta non quedou outro remedio que cruzar a nado agarrados ao rabo das vacas.

Aínda que eu non o vivín, pero de terllo escoitado a meu pai, vou fecer referencia ás entalladas. Seica consistía en que en determinadas épocas do ano, os mariñeiros de San Roque e mais a Moureira, logo de subir a maré colocaban unha rede ao longo do malecón a altura das correntes, única saída das augas da xunqueira. Logo colocaban outra a carón dos pasais, ou sexa dende a Ponte Majeiro ata a Ponte de Pedra ou pequena e tan

pronto comezaba a baixar a maré eles ían empurrando por ela cara o sur, é dicir cara as correntes e en chegando alí facían unha especie de cerco e apanhában todo o peixe que podían.

Neste trafego, ás veces axudaban veciños e a cambio recibían unha especie de quiñón. Pero seica era máis rendible ir detrás deles e pillar o peixe que dun xeito ou doutro quedaba atrás. Basicamente os peixes eran muxos, sollas e robalizas, estas en menor contía. Neste relato conicidiu Tino Barreiro e Pechecho.

Agora xa nun plano máis serio vai o asunto das reflexións. Tocoume formar parte dunha xeración que aínda acordamos as dúas xunqueiras en estado natural e nelas convivimos ao tempo que fomos asistindo un sistemático deterioro delas con actuacións agresivas. Aínda as recordo tal cual como aparecen nas fotografías do voo americano de 1956. Foi a partir da década dos sesenta cando dá comezo a paulatina, pero sistemática ocupación delas por parte de diversas administracións: local, provincial, autonómica e estatal. Todas elas comparten este honor. Pero son os mesmos que enchen o papo con verbas de protección: espazo natural protexido, zona marítimo terrestre, refuxio de fauna, etc. Ningún veciño colleu nada, só se serviu dela pero sen estragala. Era de todos e para uso de todos, foran ou non veciños.

Estado actual zona do areal